

مجموعه آثار

علامه سید محمد حسین طباطبائی

جلد اول

کتاب‌های: قرآن در اسلام،

شیعه در اسلام و گلچینی از معارف تشیع

به کوشش: سیدهادی خسروشاهی

بیت
۱۳۹۶

فهرست اجمالی

۱ - قرآن در اسلام

۹	پیش‌گفتار / سیدهادی خسروشاهی
۱۵	زندگی من / سید محمد حسین طباطبائی
۲۱	مقدمه
۲۳	بخش اول: ارزش قرآن مجید در میان مسلمانان
۳۷	بخش دوم: چگونگی تعلیم قرآن
۸۹	بخش سوم: وحی قرآن مجید
۱۲۳	بخش چهارم: رابطه قرآن مجید با علوم
۱۳۱	بخش پنجم: ترتیب نزول قرآن و انتشارش در میان مردم

۲ - شیعه در اسلام

۱۶۹	پیش‌گفتار
۱۷۱	مقدمه دکتر سید حسین نصر
۱۸۳	مقدمه
۱۸۷	بخش اول: کیفیت پیدایش و نشوونمای شیعه
۲۲۹	بخش دوم: تفکر مذهبی شیعه

بخش سوم: اعتقادات اسلامی از نظر شیعه دوازده امامی ۲۵۹

۳ - گلچینی از معارف تشیع

مقدمه ۳۶۱

درباره این کتاب ۳۷۳

پیش‌گفتار ۳۷۹

سخن مترجم انگلیسی ۳۹۱

یادداشت ۳۹۹

بخش اول: یگانگی خدا ۴۰۱

بخش دوم: حکومت و زمامداری ۴۴۳

بخش سوم: زندگی معنوی: دعا و تضرع به درگاه خداوند ۴۷۱

ملحقات ۵۱۱

منابع فصول کتاب ۵۲۱

نمایه ۵۲۵

فهرست تفصیلی ۵۵۳

پیش‌گفتار

دربارهٔ مجموعهٔ آثار علامه طباطبائی

آیه‌الحق، استاد علامه، سید محمد حسین طباطبائی رحمته‌الله بی‌تردید از مفاخر بزرگ و بی‌نظیر عصر ماست که حرکت علمی - فلسفی جاودانه‌ای، در حوزه‌های علمیه به وجود آورد و آثار بسیاری تألیف کرد و شاگردان فرهیخته و ممتازی در مکتب خود تربیت نمود که شاید در تاریخ تشیع بی‌سابقه و بی‌همتا باشد... تحلیل و بررسی عمق این نهضت علمی و شناخت دقیق شخصیت و ابعاد گونه‌گون علامه طباطبائی، به گفته شهید مرتضی مطهری، شاید تا یک قرن دیگر امکان‌پذیر نباشد، چرا که متأسفانه در عصر ما، علامه طباطبائی به علت «حجاب معاصرت» ناشناخته ماند، گرچه علاوه بر تفسیر گران‌سنگ «المیزان» آثار بسیار دیگری در زمینه‌های مختلف، از خود به یادگار گذاشت....

بی‌تردید کتاب‌ها، رساله‌ها و مقالات علامه طباطبائی که ما آنها را اینک «مجموعه آثار» می‌نامیم، در زمینه‌های: قرآنی، علمی، حدیثی، کلامی، فلسفی، عرفانی، تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و... گنجینه گران‌بهایی است که آنها نیز، مانند المیزان آثار جاودانه و ماندگار علامه، برای ما و نسل‌های آینده خواهند بود.

متأسفانه علی‌رغم مرور بیش از سه ربع قرن از تاریخ تألیف بخشی از این آثار و به

رغم گذشت بیش از یک ربع قرن از رحلت علامه طباطبائی، مؤسسه یا مرکزی که عهده‌دار وظیفه پراهمیت جمع‌آوری و تنقیح و تبویب و تنظیم و نشر این آثار باشد، به وجود نیامد! از همین رو، آثار علامه طباطبائی، اغلب به‌طور پراکنده و توسط علاقه‌مندان یا بعضی از شاگردان ایشان - و گاهی همراه با سلیقه‌های شخصی و گزینشی! - به‌طور مستقل و یا توأم با شرح و تفصیل - و متأسفانه گاهی در درون متن آثار علامه - انتشار یافت و بعضی از این «اضافات»! باز متأسفانه، موجب سوء برداشت‌ها و کج‌سلیقگی‌هایی از سوی افرادی قرار گرفت که اغلب آنها با حسن نیت - ولی به دور از آشنایی دقیق با تعالیم و آثار علامه طباطبائی - به این کار پرداختند!... نتیجه طبیعی این گزینش‌ها و اقدامات فردی در خصوص آثار علامه طباطبائی، حتی از سوی اشخاصی که اصولاً آن عالم فرزانه را حتی برای یک بار هم در عمر خود، ندیده و زیارت نکرده‌اند، موجب پیدایش آشفتگی و پراکندگی در امر تنظیم و تنقیح و نشر آثار علامه گردید....

این جانب به عنوان یکی از شاگردان کوچک علامه طباطبائی در تفسیر قرآن و فلسفه و افتخار ربع قرن مصاحبت دائمی استاد، از سالیانی پیش، اغلب رساله‌ها، مقالات، نامه‌ها و اشعار و دیگر آثار فارسی ایشان را جمع‌آوری کرده و زیر نظر و اشراف مستقیم و کامل خودشان، به تنقیح و ویرایش و تحقیق و تکمیل آنها پرداختم که چگونگی بعضی از این امور را، در مقدمه «مجموعه رسائل» و «مجموعه مقالات» ایشان: «بررسی‌های اسلامی»، شرح داده‌ام....

و اکنون پس از احساس نیاز مبرم جامعه اسلامی، به ویژه طلاب حوزه‌های علمیه ایران - و دیگر بلاد - به شناخت و درک و فهم اندیشه‌های علامه طباطبائی، با مراجعه به اصل آثار ایشان و پس از موافقت کتبی جناب آقای مهندس عبدالباقی طباطبائی - فرزند ارشد ذکور علامه - و مراجعت حقیر از سفرهای طولانی و چندین ساله به کشورهای مختلف و امکان پرداختن به این مهم، گام اساسی را در این زمینه

برمی داریم و با همکاری صمیمانه مسئولان محترم دفتر تبلیغات اسلامی قم و مؤسسه بوستان کتاب، امیدواریم که بتوانیم آثار علامه را از دایره «هرج و مرج» علمی! رها سازیم و با نشر کامل متون اصلی آثار معظم له، خدمتی به جامعه علم و فرهنگ انجام دهیم.

ما در این مجموعه، سعی کرده ایم که متن اصلی آثار علامه را - بدون هیچ گونه دخل و تصرفی در داخل متن و یا حتی در پاورقی ها - بیاوریم و بعد شرح و توضیح مقدمه یا مؤخره اساتید و بزرگان و علمای محترمی را که به این مهم پرداخته اند، در پاورقی ها و یا به طور مستقل و در پایان هر کتاب یا رساله و مقاله ای، نقل کنیم تا خوانندگان در بررسی و مطالعه، دچار اشتباه، به خاطر خلط و ادغام مباحث، نشوند. کتاب ها و رساله ها و مجموعه مقالاتی که به یاری خدا در این مجموعه خواهد

آمد، به ترتیب تنظیم ما عبارتند از:

۱. قرآن در اسلام
۲. شیعه در اسلام
۳. گلچینی از معارف تشیع
۴. انسان از آغاز تا انجام
۵. رسائل توحیدی
۶. اصول فلسفه و روش رئالیسم
۷. آغاز فلسفه
۸. انجام فلسفه
۹. شیعه
۱۰. رسالت تشیع
۱۱. مجموعه رسائل - ۱
۱۲. مجموعه رسائل - ۲
۱۳. مجموعه رسائل - ۳
۱۴. روابط اجتماعی در اسلام
۱۵. بررسی های اسلامی - ۱
۱۶. بررسی های اسلامی - ۲
- ۱۷-۱۸-۱۹. رساله لب اللباب به ضمیمه مصاحبات
۲۰. تعالیم اسلام
۲۱. سنت های پیامبر (سنت النبی ﷺ)
۲۲. نسب نامه خاندان طباطبائی
- ۲۳-۲۴. سیر و سلوک سبز؛
- البته اغلب مقاله ها و رساله هایی را که خود علامه طباطبائی به فارسی نوشته اند،

این جانب در سالیانی پیش، زیر نظر خود ایشان، ویرایش و تنظیم و تبویب کرده‌ام که چند مجلد از آنها در زمان حیات خود ایشان از سوی «مرکز بررسی‌های اسلامی - قم» منتشر گردید و بخش دیگر، اینک برای نخستین بار چاپ می‌شود.

کتاب‌ها و رساله‌هایی هم که توسط علامه طباطبائی، به عربی تألیف شده و اساتید معظم و محترمی آنها را ترجمه کرده‌اند، پس از کسب اجازه از یکایک همه آن بزرگواران، در این مجموعه خواهد آمد و ما به‌طور طبیعی دخالتی در این ترجمه‌ها، جز در حد تنظیم و ویرایشی مرسوم، نخواهیم داشت و هرگونه همت و اهتمامی در این زمینه و درباره این کتاب‌ها یا رساله‌ها، متعلق به خود آن بزرگواران است.

اشاره شد که این مجموعه آثار را با کتاب «قرآن در اسلام» و «شیعه در اسلام» و «معارف تشیع» آغاز می‌کنیم که هر سه آنها از آثار کثیرالانتشار استاد علامه طباطبائی است که برای تأمین نیاز یک پروژه علمی - تحقیقاتی شیعه‌شناسی در غرب، تألیف شده و خوشبختانه به همت اساتید محترمی، به زبان‌های مختلف هم ترجمه و در سراسر جهان منتشر گشته است....

چگونگی این پروژه تحقیقاتی را جناب آقای دکتر سید حسین نصر که از شاگردان و علاقه‌مندان خاص علامه طباطبائی بودند، در مقدمه «شیعه در اسلام» توضیح داده‌اند و ما از تکرار و نقل چگونگی آن در این مقدمه، خودداری می‌کنیم....

در پایان این پیش‌گفتار کوتاه اشاره به این نکته را هم ضروری می‌دانم: تنقیح و تحقیق کامل و همه‌جانبه آثار علامه طباطبائی، نیاز به کار جمعی - حوزوی دارد و این حقیر فقط برای جلوگیری از استمرار آشفتگی موجود در این زمینه و طبق موافقت خود مرحوم علامه طباطبائی و رضایت بعدی و کتبی فرزند ارشد ایشان، وظیفه مقدماتی خود را در جمع‌آوری و نشر این آثار انجام داده‌ام و متون اولیه و اصلی آثار علامه طباطبائی را - با توضیحات اساتید محترم در پاورقی‌ها یا آخر هر کتاب - در

اختیار علاقه‌مندان و دوستان و طلاب و دانشجویان قرار می‌دهم و بی‌تردید ترجمه متون عربی و یا شرح و توضیح و تفسیر مطالب هر یک از این آثار، در خارج از متن اصلی - حق همه کسانی است که صلاحیت علمی این اقدام را دارند....

آیات و بزرگان و اساتیدی که از آثار و نوشتجات علمی آنها در تدوین و تنظیم این مجموعه آثار، مورد بهره‌برداری قرار گرفته است، به ترتیب فهرست الفبایی، عبارتند از:

۱. احمدی میانجی - علی
۲. الکیالی، عبدالرحمن
۳. بزرگمهر، منوچهر
۴. تدین، مهدی
۵. تهرانی، سیدمحمدحسین حسینی
۶. حائری یزدی، مهدی
۷. حاجتی کرمانی، محمدجواد
۸. خسروشاهی، سیدهادی
۹. سبحانی، دکتر یدالله
۱۰. سیدعلوی، سیدابراهیم
۱۱. شیروانی، علی
۱۲. فقهی، هادی
۱۳. فلاتوری، محمدجواد
۱۴. قاضی طباطبائی، محمدعلی
۱۵. قوام صفری، مهدی
۱۶. کرین، هانری
۱۷. کردستانی، مردوخ
۱۸. گرامی، محمدعلی
۱۹. لاریجانی، صادق
۲۰. محمدی گیلانی، محمد
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر
۲۲. مهدی‌پور، علی‌اکبر
۲۳. نصر، سیدحسین
۲۴. همتی، همایون

هر یک از این اساتید و بزرگان با نوشتن: مقدمه، شرح، توضیح، یا ورقه بر آثار علامه طباطبائی یا ترجمه متنی، به نحوی و به نوبه خود و در تاریخ معینی، نقشی خاص در احیا و غنابخشی به این آثار، ایفا کرده‌اند که از یکایک آنها به خاطر این همکاری علمی تشکر می‌کنیم و از این که همه آنها به‌طور رسمی و کتبی به ما اجازه داده‌اند که این مجموعه را با ترجمه یا توضیحات و افاضات آنها، برای علاقه‌مندان عرضه کنیم، سپاس مضاعف داریم.

بی تردید هرگونه پیشنهاد و اظهار نظر اصلاح طلبانه بزرگان و اساتید محترم را در راستای رفع نواقص احتمالی تنظیم این مجموعه آثار، در چاپ های بعدی، با کمال میل و اشتیاق پذیراییم و بی شک این امر موجب شادی و رضایت روح پرفتوح مرحوم علامه طباطبائی رحمه الله هم خواهد بود.

البته اگر دوستان بزرگوار هرگونه نامه، اجازه، دست خط یا شعری از مرحوم علامه داشته باشند و کپی آن را برای تکمیل مجموعه آثار در اختیار ما قرار دهند، بی نهایت سپاس گزار خواهیم بود.

پاداش و عاقبت نیک همگان را از خدای بزرگ خواهانیم.

قم: رمضان المبارک ۱۴۲۸ هـ / مهر ۱۳۸۶ ش

- حوزه علمیه -

سیدهای خسروشاهی

... همان طور که دوستان همگی آگاهی دارند، مجموعه این آثار نخست به صورت تک جلدی و در طول چندین سال، بارها چاپ و در اختیار عموم، در سراسر ایران قرار گرفته است و اکنون به یاری حق، مجموعه کامل آنها در ده مجلد، در اختیار علاقه مندان قرار می گیرد. به امید آن که مورد قبول حق و رضایت روح علامه طباطبائی و استقبال علاقه مندان به آثار آن بزرگ مرد حکمت و عرفان در عصر ما، واقع شود.

إنه لطیف خبیر.

این مجموعه را با شرح زندگی معظم له که خود نوشته اند، آغاز می کنیم.

سیدهای خسروشاهی - قم: ۹۲/۱۲/۱۵

زندگی من

نویسنده، محمدحسین طباطبائی، به سال ۱۲۸۱ شمسی، در تبریز در میان یک خانواده عالم، به وجود آمده‌ام. در سن پنج سالگی مادر و در سن نه سالگی پدر را از دست دادم و به مناسبت این که کم و بیش مایه معاش داشتیم، سرپرست ما (وصی پدر) وضع زندگی ما (من و برادر کوچک تر از خودم را که داشتم) با هم نزد و تحت مراقبت و پرستاری یک نفر خادم و یک نفر خادمه قرار گرفتیم. کمی پس از درگذشت پدر، به مکتب و پس از چندی به مدرسه فرستاده شدیم و بالأخره به دست معلم خصوصی که به خانه می آمد، سپرده گشتیم و به این ترتیب تقریباً مدت شش سال مشغول فراگرفتن فارسی و تعلیمات ابتدایی بودیم.

آن روزها تحصیلات ابتدایی برنامه معینی نداشت. همین قدر به یاد دارم که در فاصله میان ۱۲۹۰ تا ۱۲۹۶ هـ. ق که مشغول بودم، قرآن کریم را که معمولاً پیش از هر چیز دیگر خوانده می شد و کتاب گلستان و بوستان سعدی و نصاب و اخلاق مصور و انوار سهیلی و تاریخ معجم و منشآت امیر نظام و ارشاد الحساب را خواندم. سال ۱۲۹۷ هـ. وارد رشته های علوم دینی و عربی شدم و تا سال ۱۳۰۴ به قرائت متون سرگرم بودم.

در ظرف همین هفت سال، در علم صرف، کتاب امثله و صرف میر و تصریف و در نحو، کتاب عوامل و انموذج و صمدیه و سیوطی و جامی و مغنی و در بیان، کتاب مطول

و در فقه، کتاب شرح لمعه و مکاسب و در اصول، کتاب معالم و قوانین و رسائل و کفایه و در منطق، منطق کبری و حاشیه و شرح شمسیه و در فلسفه، کتاب شرح اشارات و در کلام، کتاب کشف المراد را خواندم و به همین ترتیب دروس متن (در غیر فلسفه و عرفان) خاتمه یافت.

سال ۱۳۰۴ برای تکمیل تحصیلات خود عازم حوزه نجف گردیدم و به مجلس درس مرحوم آیه الله آقای شیخ محمد حسین اصفهانی حاضر شده، یک دوره خارج اصول که تقریباً شش سال طول کشید و چهار سال نیز خارج فقه معظم له درک نمودم و هم چنین هشت سال در خارج فقه مرحوم آیه الله نائینی و یک دوره خارج اصول معظم له حضور یافتم و کمی نیز به خارج فقه مرحوم آیه الله آقای سید ابوالحسن اصفهانی رفتم، کلیات علم رجال را نیز پیش مرحوم آیه الله حجت کوه کمری رفتم.

در فلسفه نیز به - حضور در - درس حکیم و فیلسوف معروف وقت، مرحوم آقا سید حسین بادکوبی موفق شدم. در ظرف شش سال که پیش معظم له تلمذ می کردم، منظومه سبزواری و اسفار و مشاعر ملاصدرا و دوره شفای بوعلی و کتاب اتولوجیا و تمهید ابن ترکه و اخلاق ابن مسکویه را خواندم.

مرحوم بادکوبی از فرط عنایتی که به تعلیم و تربیت نویسنده داشت، برای این که مرا به طرز تفکر برهانی آشنا ساخته، به ذوق فلسفی تقویت بخشید، امر فرمود که به تعلیم ریاضیات پردازم. در امتثال امر معظم له به درس مرحوم آقا سید ابوالقاسم خوانساری که ریاضی دان زبردستی بود، حاضر شدم و یک دوره حساب استدلالی و یک دوره هندسه مسطحه و فضایی و جبر استدلالی از معظم له فرا گرفتم.

سال ۱۳۱۴ بر اثر اختلال وضع معاش، ناگزیر به مراجعت شده، به زادگاه اصلی خود (تبریز) برگشتم و ده سال و ندرده ای در آن سامان به سر بردم که حقاً باید این

دوره را در زندگی خود دوره خسارت روحی بشمارم، زیرا بر اثر گرفتاری ضروری، به معاشرت عمومی وسیله تأمین معاش - که از مجرای فلاحیت بود - از تدریس و تفکر علمی - جز مقداری بسیار ناچیز - بازمانده بودم و پیوسته با یک شکنجه درونی به سر می بردم.

در سال ۱۳۲۵ از مروسامان خود چشم پوشیده، زادگاه اصلی را ترک گفتم و متوجه حوزه قم گردیده، بساط زندگی را در این شهر گستردم و دوباره اشتغالات علمی را از سر گرفتم و تاکنون که اوایل سال ۱۳۴۱ می باشد، روزگار خود را در این سامان می گذرانم.

البته هر کسی حسب حال خود در زندگیش، خوشی و تلخی و زشت و زیبایی دیده و خاطره هایی دارد، من نیز به نوبه خود و خاصه از این نظر که بیشتر دوره زندگانی خود را با یتیمی یا غربت یا مفارقت دوستان یا انقطاع وسایل و تهیدستی و گرفتاری های دیگر گذرانیده ام، در مسیر زندگی با فراز و نشیب های گوناگون روبه رو شده، در محیط های رنگارنگ قرار گرفته ام. ولی پیوسته حس می کردم که دست ناپیدایی مرا از هر پرتگاه خطرناک نجات می دهد و جاذبه هر موزی از میان هزارها مانع بیرون کشیده، به سوی مقصد هدایت می کند.

من اگر خارم و گر گل، چمن آرایی هست

که از آن دست که می پروردم می رویم
در اوایل تحصیل که به صرف و نحو اشتغال داشتم، علاقه زیادی به ادامه تحصیل نداشتم و از این روی هر چه می خواندم نمی فهمیدم و چهار سال به همین نحو گذرانیدم.

پس از آن، یک باره عنایت خدایی دامن گیرم شده، عوض کرد. و در خود یک نوع شیفتگی و بی تابی نسبت به تحصیل کمال حس نمودم. به طوری که از همان روز تا

پایان ایام تحصیل که تقریباً هفده سال کشید، هرگز نسبت به تعلیم و تفکر درک خستگی و دلسردی نکردم و زشت و زیبای جهان را فراموش نموده و تلخ و شیرین حوادث را برابر می پنداشتم، بساط معاشرت غیر اهل علم را به کلی برچیدم. در خورد و خواب و لوازم دیگر زندگی به حداقل ضروری قناعت نموده، باقی را به مطالعه می پرداختم. بسیار می شد (و به ویژه در بهار و تابستان) که شب را تا طلوع آفتاب با مطالعه می گذرانیدم و همیشه درس فردا را شب پیش مطالعه می کردم و اگر اشکالی پیش می آمد با هر خودکشی بود، حل می نمودم و وقتی به درس حضور می یافتم، از آنچه استاد می گفت قبلاً روشن بودم و هرگز اشکال و اشتباه درس پیش استاد نبردم.

✱

از آثار مختصری که هنگام تحصیل در نجف تهیه کرده ام:

- رساله در برهان

- رساله در مغالطه

- رساله در تحلیل

- رساله در ترکیب

- رساله در اعتباریات (افکاری که ساخته خود انسان است)

- رساله در نبوات و منامات

- سنن النبی ﷺ

از آثاری که در اوقات اقامت تبریز تألیف شده:

- رساله در اثبات ذات

- رساله در اسماء و صفات

- رساله در افعال

- رساله در وسائط میان خدا و انسان

- رساله انسان قبل الدنيا

- رساله انسان في الدنيا

- رساله انسان بعد الدنيا

- رساله در ولایت

- رساله در نبوت (در این رساله ها میان عقل و نقل تطبیق شده است).

- کتاب سلسله انساب طباطبائی از بایجان.

✱

آثاری که در قم به رشته تحریر درآمده است:

- تفسیر المیزان که در بیست مجلد منتشر شده است.

در این کتاب با روش بی سابقه ای آیه با آیه تفسیر شده است.

- اصول فلسفه (روش رئالیسم) در این کتاب فلسفه شرق و غرب بررسی می شود.

- حاشیه کفایة الاصول.

- حاشیه بر کتاب اسفار ملاصدرا (در نه جلد منتشر شده است)

- وحی یا شعور مرموز.

- دورسالة در ولایت و حکومت اسلامی (فارسی و عربی)

- مصاحبه های سال ۱۳۳۸ با پروفسور کربن، مستشرق فرانسوی در یک جلد

(تحت عنوان شیعه منتشر گردید).

- مصاحبه های سال ۳۹ و سال ۴۰ با معظم له در یک جلد. (تحت عنوان رسالت

تشیع در دنیای امروز منتشر گردید).

- رساله در اعجاز

- علی و الفلسفة الالهیه

- شیعه در اسلام

- قرآن در اسلام

مجموعه مقالات، پرسش‌ها و پاسخ‌ها و بحث‌های متفرقه علمی، فلسفی و... (در سه جلد)*

سید محمد حسین طباطبائی - قم

*. این شرح حالی خودنوشت را مرحوم استاد علامه، در پنجاه سال پیش (۱۳۴۱ ش) نوشته است که تکمیل شده آن به مناسبت نشر مجموعه آثار، در مقدمه نخستین جلد آن، نقل می‌شود.
استاد علامه شرح حال مشروح دیگری نیز به عربی نوشته‌اند که ترجمه آن، همراه متن عربی و دست خط ایشان، در آخرین مجلد از مجموعه آثار - جلد ۲۴ - خواهد آمد.
سیدهای خسروشاهی